

Mindesmærker på landet

På landet består monumentlandskabet af mindesmærker for såvel lokale som nationale begivenheder, personer og aktiviteter. Langt de fleste er opstillet i første halvdel af det 20. århundrede. Denne artikel beskriver og analyserer lokale og nationale monumenter på landet nord for Kongeåen. Ordet monument benyttes som synonym for ordet mindesmærke og defineres som en fritstående genstand opstillet til minde om en begivenhed, person eller aktivitet. Undersøgelsen er blandt andet baseret på et case study af landsognet Todbjerg-Mejlby i Østjylland, som efter forfatterens opfattelse rummer mindesmærker, der dækker billedet på landet nord for Kongeåen generelt. I Sønderjylland må forventes et andet billede som resultat af tysk krigsdeltagelse i 1. verdenskrig 1914-18.

Forskning i mindesmærker på landet

Udforskningen af monumentlandskabet på landet er hidtil sket indirekte. De forfattere, der har beskæftiget sig med emnet, har valgt at beskrive og analysere mindesmærker fra enkelte begivenheder eller monumenter fra flere begivenheder med et tilnærmelsesvist identisk ideologisk indhold. Faktisk har al forskning indtil nu beskæftiget sig med monumenter med et nationalt indhold, mens lokale monumenter for lokale begivenheder i alt væsentligt er forblevet udforskede. Hidtil har man således ikke beskæftiget sig med monumenter på landet som sådan, eller med eventuelle forskelle på disse og monumenter i bysamfund som købstæder og stationsbyer. Dette er for så vidt overraskende, eftersom der er store forskelle i befolkningssammensætning mellem land og by, og at der måske af samme grund er tilsvarende stor forskel i tilslutning til politiske ideologier og folkelige bevægelser. Det må derfor som udgangspunkt forventes, at land og by opstiller mindesmærker for forskellige personer, institutioner og begivenheder. Det er således hensigtsmæssigt at søge at fastslå, hvad der karakteriserer monumentlandskabet på landet.

Højskolemanden Johannes Vejlager var den første, der beskrev mindesmærkerne fra genforeningen, som er de hyppigst forekommende monumenter på landet. Vejlager havde en nationalliberal tilgang til emnet og hans nationale sindelag skinner klart igennem i hans arbejde. Ikke desto mindre frembragte han med bogen *Genforeningsmindesmærkernes Historie* fra 1939 en registrant over de 561 genforeningsmonumenter, der var opstillet indtil 1938. Oplysningerne var indsamlet i samtiden, mens mindesmærkerne blev opstillet, og de kom fra dem, der opstillede dem. Bogen var nemlig dels baseret på hans egne feltstudier gennem op mod 20 år efter genforeningen i 1920, og ikke mindst på udsendelse

af 6.000 spørgeskemaer i 1923-24, dvs. mens opstillingsprocessen var i gang i lokalsamfundene. Dermed er hans bog en vigtig kilde til denne. Vejlagers tilgang var genforeningsmindesmærkerne som sådan og ikke specifikt sådanne mindesmærker på landet. Han noterer sig dog i sin indledende analyse, at de fleste genforeningsmindesmærker findes i landsbyerne, og det fremgår også klart af det indsamlede materiale. Vejlagers syn på genforeningsmonumenterne var, at de var udtryk for dansk, folkeligt fællesskab.¹

Kulturarvsstyrelsen og Inge Adriansen stod bag forsknings- og registreringsdatabasen www.monument.dk, som er en registrant af omkring 2600 nationale mindesmærker og erindringssteder opstået mellem 1830 og 2000. Her indgår alle monumenter på landet, der indeholder noget nationalt. Monumenterne anskues her i et bredere perspektiv, som udtryk for national identitet på linie med nationale erindringssteder, som eksempelvis nationale mødesteder.² De rent lokale monumenter på landet, og hvad der måtte være af monumenter fra før 1830, indgår således ikke i undersøgelsen, og dækkes derfor heller ikke af konklusionen.

Anders Bjørnvad har i sin omfattende registrant over besættelsens mindesmærker indtil 1999, *Krigens monumenter*, fra samme år ikke givet noget klart billede af sin opfattelse af dem. Hans ærinde har udelukkende været at lave en registrant over dem. I dette tilfælde er der også tale om en undersøgelse af monumenter med et nationalt indhold i betragtning af den nationale begivenhed, de omhandler.³ Inge Adriansen ser dem som et forsøg på at skabe et positivt identifikationspunkt for flest muligt og som udtryk for et behov for at tolke modstandskampen og dens ofre ind i en dansknational sammenhæng. Befrielsesmonumenternes budskab er ifølge Inge Adriansen, at modstandskampen var en vigtig del af den danske befolknings samlede frihedskamp.⁴

Denne artikel har en for forskningen indtil nu usædvanlig afgrænsning, nemlig specifikt mindesmærker på landet. Til gengæld er det tematiske perspektiv bredere, idet ikke blot nationale, men også lokale, mindesmærker inddrages og analyseres. Andre undersøgelser har ofte været afgrænset af en administrativ enheds geografiske område, som eksempelvis et amt, hvor man har undersøgt såvel monumenter på landet og i byerne. Det gælder således en undersøgelse af samtlige monumenter i Viborg Amt gennemført af Viborg Stiftsmuseum i 1986.⁵ Tilsvarende er undersøgelsen af monumenter i Ølgod Kommune gennemført af Ølgod Museum 2000-2003 afgrænset af kommunens areal og indeholder derfor såvel monumenter på landet som i selve stationsbyen Ølgod. Undersøgelsernes konklusioner dækker således både land- og bymonumenter samlet, og fortolker dermed ikke specifikt monumenter på landet. Når sidstnævnte undersøgelse ser opstilling af mindesmærker som udtryk

for kollektiv erindring, kan konklusionen dog også dække områdets landlige monumenter alene. Begrebet kollektiv erindring er imidlertid så bredt, at det ikke siger meget specifikt om mindesmærker og deres opstilling på landet.⁶ Begge studier indeholder både lokale og nationale monumenter.

Jeg har valgt, at denne artikel specifikt skulle omhandle monumenter på landet, fordi der må antages at være særlige forhold gældende for monumentopstilling i landområder. Ofte er der en ret lille befolkning at indsamle penge fra til monumentprojekter, hvorved monumenterne må antages at blive af en art, der passer til dette forhold. Endvidere har højskolebevægelsens nationale vækkelse haft særlig stor udbredelse på landet i første halvdel af 1900-tallet, hvor begivenheder, der har resulteret i rejsning af mange monumenter, har fundet sted. Det gælder eksempelvis genforeningen i 1920 og besættelsen 1940-45. Disse forhold gør, at den landlige monumentrejsning i Danmark må antages at have en særegen karakter, som adskiller sig fra eksempelvis købstæder og stationsbyer.

Jeg har endvidere valgt at inddrage både nationale og rent lokale monumenter i denne undersøgelse, fordi begge typer indgår i det landlige monumentlandskab. Dette dokumenteres blandt andet med nedenstående case study af Todbjerg-Mejlby Sogne i Østjylland. Den anvendte metode er lokale felt- og arkivstudier kombineret med undersøgelser af litteraturen. Det er min opfattelse, at lokal identitet har spillet en væsentlig rolle i opstilling af såvel monumenter for nationale begivenheder som for opstilling af monumenter for rent lokale begivenheder. Dette synspunkt er nok i nogen grad usædvanligt for monumentstudier i Danmark, men det skyldes ikke mindst, at forskningen hidtil ofte har været fokuseret på monumenter for nationale begivenheder. Det, at der hyppigt indgik et betydeligt aspekt af lokal identitet i opstillingen af også nationale monumenter på landet, er i nogen grad blevet overset i forskningen.

I Sverige har blandt andet Peter Aronsson og Lennart Johansson derimod i høj grad analyseret de lokale monumenter, som Sverige er rig på. I deres undersøgelse af området Varend og Sunnerbo udgør nationale monumenter således kun 9 % af samtlige monumenter, hvorfor et samlet studie af svenske monumenter baseret alene på de nationale monumenter ikke ville være repræsentativt. Det, at der er så få nationale monumenter, skyldes formentlig ikke mindst, at Sverige ikke har været involveret i krige med tab til følge i første halvdel af det 20. århundrede, hvor mange monumenter er opstillet. Aronsson og Johansson anser derfor ikke overraskende i høj grad monumenter som udtryk for lokal identitet. Svenske monumenter er som de danske opstillet på centrale steder, hvor mange mennesker kan se dem, og tidsmæssigt er der opstillet flest i mellemkrigsperioden, hvilket meget ligner det danske billede.⁷

Monumentlandskabet på landet nord for Kongeåen

Mindesmærker på landet er primært placeret i landsbyerne og i mindre grad i det åbne land. Der er undtagelser, men det skyldes oftest, at en konkret begivenhed har fundet sted netop på den lokalitet i landskabet, hvor monumentet er opstillet. Eksempelvis er der opstillet et mindesmærke på stedet for slaget ved Lundby under krigen i 1864.

Figur 1. Mindesmærke på stedet for slaget ved Lundby i Nordjylland 3. juli 1864. Foto: Lisbeth Skjernov.

Nogle monumenter, opstillet til minde om genforeningen mellem Danmark og Sønderjylland i 1920, findes også i det åbne landskab. Det er dog ikke primært på eksempelvis den gamle Kongeågrænse eller lignende symbolske steder, men i de lokalområder rundt i landet, hvor nogen har villet minde begivenheden. Monumenter i det åbne land blev generelt opstillet på steder, hvor mange havde mulighed for at se dem, som for eksempel ved trafikknudepunkter som i Syvveje i Østjylland, hvor syv veje mødtes.⁸

Landsbyernes monumenter er mangeartede, og minder såvel nationale som rent lokale begivenheder og personer. Den typiske danske landsby har dog kun

ét mindesmærke, og det er for genforeningen i 1920. Det gælder eksempelvis landsbyerne Lime og Lemmer i Østjylland og Gørslev på Sjælland samt trafikknudepunktet Syvveje.⁹ Dette ses også i landsbyerne Lindå og Mejlby, der indgår i artiklens case study nedenfor. Uden for Sønderjylland synes der ikke at være større regionale forskelle i dette billede. I Sønderjylland ville man dog også forvente at finde et monument for de lokale faldne fra 1. Verdenskrig i en typisk landsby, idet der på landet i Sønderjylland findes omkring 100 mindesmærker for de faldne i krigen.¹⁰

Der er omkring 580 genforeningsmonumenter i Danmark.¹¹ Langt størstedelen af landets genforeningsmonumenter blev opstillet på landet. Når man i landsbyerne ofte møder en genforeningssten, skyldes det nok ikke mindst højskolebevægelsens massive nationale påvirkning af landets mange gårdejere i første halvdel af det 20. århundrede. Gårdejerne var de toneangivende kræfter i lokalsamfundene på landet i denne periode. Ligesom gårdejerne havde også de primære lokale dannelsesborgere i landsbysamfundene, skolelæreren og præsten, typisk et nationalt sindelag.

Især skolelærere og gårdejere genfindes i næsten samtlige komitéer, der stod bag opstillingen af landområdernes genforeningsmonumenter. Det fremgår af Johannes Vejlagers registrant fra 1939. Opstillingsprocessen for de enkelte monumenter er generelt ret grundigt beskrevet, herunder blandt andet hvem der var de primære lokale initiativtagere. Det samme billede ses i landsbyerne Todbjerg, Lindå og Mejlby, der indgår i artiklens case study nedenfor.

Monumentopstillingen for genforeningen var således en nationalpolitisk handling fra de toneangivende kredse i lokalsamfundene. Men opstillingsprocessen var grundlæggende lokal. Statsmagten støttede ikke opstillingen, og blandede sig ikke i den. Det var rent lokale græsrodsprojekter, der lå bag monumenterne langt de fleste steder, ikke mindst på landet. Der var også langt overvejende lokale talere ved indvielserne, selvom de talte om nationale følelser. Det var altså en måde, hvorpå man på én gang kunne vise både national og lokal identitet. Dette fremgår af Johannes Vejlagers undersøgelse, og bekræftes af denne artikels case study.¹²

Der var så godt som ingen arbejdere og kun få husmænd med i de komitéer, der blev dannet i lokalsamfundene til at stå for opstillingen af de lokale monumenter. I den socialdemokratiske bevægelse var det desuden den socialpolitiske dagsorden, der var i centrum, ikke den nationale. Johannes Vejlager nævner i sin omtale af Todbjerg dog specifikt, at byens gårdmænd, håndværkere og arbejdere i fællesskab deltog i den praktiske udførelse af genforeningsanlægget. De, der har givet ham oplysningerne, har muligvis fundet det vigtigt at understrege, at det netop foregik i fællesskab, og dermed socialt inkluderende, men det kan ikke dokumenteres ud fra omtalen.¹³

Figur 2. Trafikknudepunktet Syvvejes genforeningsmonument i dag. Foto: Jan Baltzersen.

Monumenttyper og deres baggrund

Da de fleste genforeningsmonumenter blev opstillet på landet, er den mest hyppigt forekommende monumenttype blandt genforeningsmonumenter generelt også den, der hyppigst blev brugt på landet. Det var en marksten i granit med en enkel indskrift. Den var typisk landsbyens, eller i nogle tilfælde sognets, monument for begivenheden. Når man i sproget bruger ordet *genforeningssten* om et genforeningsmonument og ordet *mindesten* om et mindesmærke, skyldes det givetvis den hyppige forekomst af marksten som mindesmærker i Danmark, ikke mindst for genforeningen. Monumenter, der består af marksten er i dag Danmarks hyppigst forekommende fritstående monument, og er i befolkningens bevidsthed blevet indbegrebet af et dansk mindesmærke.

Denne monumenttype var inspireret af især den store Jellingsten fra 900-tallet. I starten af det 20. århundrede, og vel i et vist omfang stadig i dag, betragtes vikingetiden i befolkningen som Danmarks storhedstid. Monumenter af Jellingtypen sendte dermed de rigtige signaler om, at Danmark – inklusive Sønderjylland – skulle bestå som nation i 1000 år, eller rettere til evig tid. Granitstenene havde jo også ligget i jorden i millioner af år, så de var velegnede til at sende evighedssignalet. De var også robuste og forventedes at kunne holde i 1000 år, ligesom det netop var tilfældet med Danmarks primære nationale monumenter, Jellingstenene. Mange steder understregede man linierne tilbage til oldtiden i bredere forstand ved at sætte mindestenen på en kunstig høj udformet som oldtidens høje. Det blev fortolket som et udtryk for Danmarks nedarvede rettigheder til Slesvig.¹⁴ De tre genforeningsmonumenter i Todbjerg, Lindå og Mejlby var alle oprindeligt placeret på til lejligheden skabte kunstige høje af forskellig oldtidslignende art.¹⁵

Men til trods for disse nationalpolitiske og historiske grunde til, at landsbyer og sogne valgte netop denne monumenttype, må man også nævne det langt mere jordnære og praktiske forhold, at marksten også var meget billige monumenter at opstille. Dermed passede de til, at der typisk var få penge til rådighed, da lokalsamfundene var små og uden store økonomiske midler til fælles projekter. Man fandt oftest pengene til et monumentprojekt gennem en lokal indsamling, typisk suppleret med større gårdejerers donationer. Når man brugte en marksten som mindesmærke, kostede det typisk kun støbningen af et fundament, indhugning af en indskrift og så den nærmest obligatoriske flagstang. Selve arbejdet med etableringen af et genforeningsanlæg foregik oftest via en frivillig og ulønnet indsats fra de lokale. Man havde desuden de nødvendige transportmidler til arbejdet i form af markvogne og heste på gårdene, og selve mindestenen fandt man på marken. I Todbjerg doneredes flaget af en lokal gårdejer, mens det i Lindå var områdets kvinder, der donerede

det. Dermed havde man også gjort monumentbyggeriet til et projekt, hvor begge køn ydede deres til det fælles bedste. Det var styrkende for den lokale identitet og fællesskabsfølelse. I mange tilfælde brugte man en lokal stenhugger til at indhugge indskriften. I Lime i Østjylland klarede en lokal snedker og den lokale skolelærer dog selv denne opgave. Det var alt sammen med til at begrænse udgifterne til et minimum, som små samfund havde råd til. Det er givetvis også en del af forklaringen på det store antal genforeningsmonumenter på landet.¹⁶

Indskrifter på landområdernes monumenter

Indskrifter på genforeningsmonumenterne på landet var ofte meget enkle, som det fremgår af denne artikels case study.

I Todbjerg var den:

CHR IX
1864

CHR X
1920

I Lindå blev den:

Minde om
Genforeningen
1920

I Mejlby valgte man:

Til Minde
om
Genforeningen
1864 – 1920

I Lime skrev man simpelthen:

1864 – 1920¹⁷

Og det var ikke kun i Jylland, at man fulgte denne linie. I Gørslev på Sjælland lød indskriften:

SØNDERJYLLAND
VUNDET
1920¹⁸

Figur 3. Genforeningsmonumentet foran forsamlingshuset midt i landsbyen Lime i Østjylland i dag. Foto: Jan Baltzersen.

De enkle indskrifter sagde det hele. Historien om, hvordan Danmark havde tabt landområder i 1864 og genvundet en del af dem i 1920, var jo almenviden og samtidshistorie for datidens mennesker. Intet barn i Danmark kunne undgå at blive belært om disse forhold igen og igen i skolen, så der var i samtiden ikke behov for at skrive andet, end det man gjorde.

På landet var dekorationer og symboler i større stil sjældent anvendt på monumenterne. Også i den henseende holdt man sig til det enkle. I Lime indhuggede de en klokke, fordi arbejdet blev udført, mens kirkeklokkerne kimede for genforeningen.¹⁹

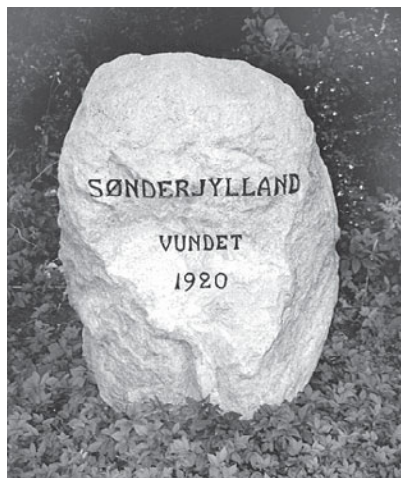
I Todbjerg indhuggede man en kongekrone og monogrammer for kongerne, der var ved magten i hhv. 1864 og 1920, mens man i Lindå indhuggede et firkløver, som symbol på lykken. I Syvveje var det et dannebrogssflag, mens man i Gørslev samt Lemmer ved Lime nøjedes med indskriften.²⁰

Monumenternes placering og indvielse

Typisk placerede man genforeningsmonumentet omtrent midt i landsbyen, hvor flest mulige mennesker kunne se det. Det gjorde man i samtlige de til denne artikel undersøgte landsbyer. Dermed viste man stolt sit nationale sindelag frem for lokalbefolkningen samt alle besøgende og gennemrejsende. Men det ligger også i monumenters natur, at de skal ses for at gøre nytte, som den *reklamesøjle* for tidens politisk korrekte holdninger, som de er.

Monumenterne for genforeningen på landet blev oftest indviet på selve genforeningsdagen 9. juli 1920 som i Lime, Syvveje og Todbjerg eller i en del tilfælde senere samme år, som i Mejlby den 11. juli, i Lemmer den 15. september og i Lindå den 14. november. I Gørslev blev monumentet opstillet i sensommeren 1920, men uden at der blev afholdt en egentlig indvielse. Opstillingen af monumenter fortsatte dog også de følgende år.²¹

Figur 4. Genforeningsmonumentet i den lille landsby Gørslev på Sjælland. Monumentet står i en lille grøn lund midt i landsbyen. Foto: Jan Baltzersen.

Indvielser bestod ofte af en festlighed, da der jo var tale om glædesmonumenter. Typisk bestod den af taler ofte af den lokale eller en anden skolelærer samt nogle af de lokale gårdejere. Endvidere blev der sunget nationale sange kombineret med kaffebord eller lignende social og festlig aktivitet. Denne opskrift fulgtes langt de fleste steder.²²

Befrielsesmindsten

I en del danske landsbyer finder man befrielsesmindsten, dvs. monumenter, der fejrer Danmarks befrielse fra tysk besættelse i 1945. Der er i alt ca. 370 monumenter af denne type i Danmark. De er ofte opstillet umiddelbart efter befrielsen. Næst efter genforeningsmonumenterne må de antages at udgøre de mest hyppigt forekommende monumenter på landet. I denne undersøgelses case study er der dog kun en enkelt landsby, der har et sådant monument, mens der er tre, der har genforeningssten. Det er muligvis repræsentativt for situationen i hele Danmark, dog med forventelige store lokale forskelle alt efter, hvordan besættelsen har påvirket det enkelte lokalområdes liv.

Befrielsesmindstenenes opstillingsproces ligner i et vist omfang den, der var gældende for genforeningsstenene. I Åstrup Sogn på Falster havde man i 1930'erne overvejet at opstille et monument for genforeningen, og et udvalg var nedsat i 1939 med provsten i spidsen. Men besættelsen den 9. april 1940 bremsede arbejdet. Man havde fået en sten af Det Classenske Fideicommiss, så da befrielsen kom i maj 1945, tog man igen fat på arbejdet. Nu ville man også mindes befrielsen og kongen. Der blev indsamlet 700 kr. og anskaffet de ekstra sten fra fideikommisset, så der var tre i alt. Den 16. september 1945 var stenene på plads. Der blev holdt en indvielse bestående af en festgudstjeneste samt en tale af biskoppen. Derefter drog egnens unge piger ud fra de opstillede monumenter svingende med Dannebrogssflag. Også 18 andre steder kombinerede man mindet om genforeningen og befrielsen på sine monumenter. Igen valgte man marksten af Jelling-typen som monumenter. Den type var allerede da blevet den danske måde at lave monumenter på. Initiativet kunne komme fra mange sider. Gamle modstandsfolk eller andre enkeltpersoner, sogneråd, foreninger og så videre.²³

Man behøvede ikke længere nogen større formel national dannelse, som for eksempel et højskoleophold for at være med. Besættelsen havde været et fælles traume for den danske befolkning. Men den var også i høj grad en samlende begivenhed. Mindet om den blev dermed så kollektiv en erindring, som sådan en kan blive. Alle kunne være enige om at fejre befrielsen, uanset om man var kommunist eller konservativ.

Det usædvanlige monumentlandskab på landet

Selvom de fleste landsbyer kun har et genforeningsmonument, findes der også landsbyer med usædvanlige monumentlandskaber. Det gælder eksempelvis landsbyen Todbjerg, hvis monumenter beskrives indgående nedenfor i artiklens case study. Her og i nogle andre landsbyer opstillede man især i første halvdel af det 20. århundrede monumenter for rent lokale begivenheder. I Todbjerg rejste man Todbjerg Tårnet, et af Danmarks ganske få tårnmonumenter, til minde om Todbjerg Mølle, som brændte ved et lynnedslag 15. juni 1918. I Todbjerg lavede man også et mindesmærke for indvielsen af byens sportsplads i 1940. I landsbyen Voldum i Østjylland har man som i Todbjerg opstillet monumenter for rent lokale begivenheder. Oprindeligt havde man opstillet et monument for en lokal bonde og tingmand, der virkede omkring år 1800. I 2006 opstillede man så et monument for 48 bønder, som i 1756 blev dømt for arbejdsvægring mod herremanden på Clausholm Gods. Indvielsen af monumentet skete i forbindelse med byens jubilæum.²⁴

Dette tyder på, at når man først er begyndt at opstille mindesmærker for lokale begivenheder i et lokalsamfund, så fortsætter man med at benytte denne

form for kollektiv erindring om lokalsamfundets vigtigste og identitetsskabende tildragelser.

Det er vanskeligt at føre en sikker dokumentation for, hvorfor nogle landsbyer har valgt at bygge mindesmærker for landsbyens lokale skelsættende begivenheder, mens langt størstedelen af landbosamfund ikke gjorde det. De må som udgangspunkt antages at have oplevet tilsvarende betydningsfulde begivenheder i deres udvikling, som det er tilfældet for Todbjerg og Voldum. Man kan kun gisne om grunden hertil. Fælles for Todbjerg og Voldum er imidlertid at begge landsbyer er steder med en stærk lokal identitet og selvbevidsthed.

I Todbjerg fortæller man selv i nutiden et helteepos om en søn af en lokal gårdejer, som genopbyggede gården efter ødelæggelser under svenskekrigene.

Figur 5. Voldums gamle monument for lokale bønderes oprør mod herremanden på Clausholm i 1700-tallet. Alle Voldums monumenter er placeret ved parkeringspladsen foran kirken. Foto: Jan Baltzersen

Figur 6. Voldums nye monument for samme begivenhed. Monumentet er lavet af kunstneren Hans Frørup, og følger traditionen for markstensmonumenter på landet inspireret af den store Jellingsten. Foto: Jan Baltzersen

Svenske tropper skulle blandt andet have slået gårdens kvæg ihjel og mishandlet beboerne. I nogle versioner af historien fulgte de andre bønder i Todbjerg hans eksempel, og genopbyggede byen efter, at den var blevet brændt ned af svenskerne.²⁵ Desuden er Kristian Andersens lokalhistoriske samling i byen også et udtryk for byens stærke lokale identitet.²⁶ I Voldum udgør den tidligere nævnte hoveristrejke byens helteberetning, som man er stolt af. Men den stærke lokale identitet har også udmøntet sig i oprettelsen af det lokalhistoriske Nielstrup Museum drevet af lokale frivillige og ulønnede ildsjæle. Og i 1980'erne byggede Voldum-borgerne gennem frivillig og ulønnet arbejdskraft en sportshal i Voldum efter afslag fra kommunen på ønsket om en hal i byen.²⁷ Voldums nye monument for hoveristrejken kom til i forbindelse med byens omfattende festligholdelse af sit jubilæum i 2006, blandt andet med genopførelse af begivenhederne i 1756 og en historisk parade samt en lokal bogudgivelse om byens historie.²⁸

Disse eksempler understreger, at en faktor som givetvis er til stede i landsbyer, der bygger monumenter over egne historiske begivenheder, må være en stærk lokal identitet. Lidt efter lidt opstår muligvis også en tradition for markering af lokale begivenheder gennem netop mindesmærker. De øvrige landsbyer, der er undersøgt til denne artikel, har ikke en tilsvarende stærk lokal identitet eller tilsvarende helteberetninger at støtte sig til.

Landsbyer og landområder uden monumenter

Det er oftest lettere at dokumentere, hvorfor noget sker, end hvorfor det ikke sker. I de landsbyer, som ingen monumenter har opstillet, som for eksempel landsbyerne Bendstrup og Hårup i Todbjerg Kirkesogn, er det eneste fællestræk, man kan finde, at de var ret små bebyggelser i første halvdel af det 20. århundrede. Det kan have betydning, fordi det var tidspunktet, hvor de fleste monumenter blev opstillet, uanset om det var nationale eller rent lokale monumenter. Endvidere er ingen af de to steder kirkebyer. Givetvis er deres størrelse det vigtigste af de to forhold, da et lille befolkningstal giver få mulige initiativtagere og få mennesker til at give penge under indsamlinger, men Hårup havde faktisk både købmand, forsamlingshus og sognets andelsmejeri, så helt affolket var byen ikke. Trafikknudepunktet Syvveje, som var stort set uden bebyggelse, og landsbyen Lemmer, som var en lille og tyndt befolkede landsby i første halvdel af det 20. århundrede, opstillede begge genforeningssten. Så en lokalitets størrelse i sig selv var tydeligvis ikke afgørende. Forskellene kan heller ikke forklares med overhyppigheden af monumenter for genforeningen i Randers Amt i forhold til andre amter, da alle de nævnte steder er indenfor det tidligere Randers Amt.²⁹ Så måske er det tilfældigheder, at man har haft ivrige initiativtagere i nogle små samfund og ikke i andre. Det kan ikke afgøres endeligt.

Case study: Monumentlandskabet i Todbjerg-Mejlby Sogne

Kirkesognene Todbjerg og Mejlby udgjorde før kommunalreformen i 1970 Todbjerg-Mejlby Sognekommune, som var en del af det daværende Randers Amt. Området er valgt til denne artikel, fordi det anses for repræsentativt for det generelle billede af monumentlandskabet på landet. Det indeholder nemlig flere landsbyer, der kun opstillede genforeningsmonumenter, samt landsbyen Todbjerg, der også opstillede monumenter for lokale begivenheder. Desuden er der indenfor sognene også landsbyer uden monumenter.

Mange oplysninger om monumenterne i Todbjergs genforeningsanlæg stammer fra forhandlingsprotokollen fra det udvalg af lokale borgere, som førte tilsyn med anlægget gennem mange år. To af dets formænd beskrev anlæggets historie i hhv. 1960 og starten af 1970'erne. Formanden i 1960 var lærer Høgh, som var lærer på Todbjerg Skole i 1950'erne, og formanden i 1970'erne var kirkegårdsgraver Kristian Andersen, som overtog formandskabet for genforeningsanlægget efter lærer Høgh. Protokollen befinder sig i dag i Kristian Andersens efterladte lokalhistoriske samling under Todbjerg Kirkesogn.

Genforeningmonumentet i Todbjerg

Monumentet er et klassisk markstensmonument af Jellingtypen med en natursten med en simpel indskrift. Monumentet står på, hvad der i dag er en græsklædt plads midt i landsbyen.

Ideen til monumentet kom fra gårdejer P. Sørensen fra Todbjerg Vestergaard, som også skænkede stenen til formålet. Der blev nedsat en komité af lokale til at få opstillet monumentet. Den kom til at bestå af gartner Jens Clausen, gårdejerne Laurs Sørensen, Peter Sørensen og Achton Petersen, lærer Jacobsen, Todbjerg Skole, og den lokale murermester Jesper Jakobsen. Monumentet blev opstillet som en del af et større genforeningsanlæg tegnet af gartner Clausen. Stedet, man valgte til formålet, var midt i landsbyen på en trekant, der var byjord, altså fælleseje. Det var det tidligere *bystævne*, som i 1920 hovedsageligt henlå som affalds- og losseplads. Nogle lokale dyrkede dog også kartofler på en del af jorden.³⁰

Finansieringen bestod af en lokal indsamling, der gav 500 kr., og hvor bidragyderne havde forpligtet sig til at give mere om nødvendigt.³¹ Hvis den klausul var påtvunget har det givetvis primært været gårdejere, der har givet til indsamlingen. Arbejdsmænd og håndværkere har næppe kunnet risikere en større efterregning. Men det fremgår ikke klart, om det var tilfældet. Det har det dog næppe været, da man givetvis har villet have flest mulige til at bidrage. I Todbjerg var alle samfundslag med, da arbejdet skulle gøres. Det var dermed et socialt inkluderende og identitetsskabende fælles projekt for landsbyen.

Arbejdet begyndte i februar 1920. Gårdejere, håndværkere og arbejdere udførte arbejdet med at få ryddet lossepladsen og få kørt flere hundrede læs fyld på. Herefter blev pladsen planeret og indhegnet, hvorefter gartner Jens Clausen fra Todbjerg, som oprindeligt var sønderjyde, anlagde et haveanlæg. Til ethvert genforeningsanlæg hørte også en flagstang. En tidligere Todbjerg-borger, gårdejer Jens Kock fra Lisbjerg, gav flagstangen til genforeningsanlægget i Todbjerg. Men man ville også have et minde om Danmarks oldtid i mindeanlægget. Midt i det opbyggede sten- og billedhugger Magnussen fra Århus en stendysse som blev beplantet med blomster. På toppen af den stillede man så selve mindestenen. Indskriften, der er gengivet ovenfor, bestod af årstallene for Danmarks tab af hertugdømmerne, og for genforeningen med de dele af dem, der stemte sig tilbage til Danmark, og dermed blev til Sønderjylland. Desuden blev forkortelser for de to konger, Christian IX og Christian X, der regerede i hhv. 1864 og 1920 indhugget. Indskriften var desuden placeret under en indhugget kongekrone.

Indvielsen foregik på selve genforeningsdagen fredag 9. juli 1920. Omkring 200 mennesker deltog i indvielsen af monumentet. Gårdejer Achton Petersen talte for Sønderjylland. Imidlertid kom der en regnbyge, og forsamlingen fortrak til Todbjerg Skoles gymnastiksal. Her talte skolens lærer Jakobsen om Sønderjyllands historie og gårdejer P. Sørensen om Danmark efter genforeningen, mens møller L. Pedersen talte om den i samtiden berømte sønderjyske politiker H. P. Hanssen. Derefter var der kaffebord, hvorefter lærer Jakobsen læste en fortælling fra Sønderjylland skrevet af J. Falk Rønne.³²

Figur 7. Genforeningsanlægget i Todbjerg, som det oprindeligt så ud. Det blev indviet på genforeningsdagen 9. juli 1920. Foto: Gengivet efter Johannes Vejlager. Genforeningsmindesmærkernes Historie.

Monumentets liv

Der gik en vej gennem genforeningsanlæggets areal, der afskar spidsen af det. Allerede i 1921 udvidede man anlægget til også at omfatte spidsen, som blev beplantet med buske skænket af samme gårdejer Peter Sørensen fra Todbjerg Vestergaard, som også havde skænket mindestenen. Hele området blev fra starten hegnet ind med et trådhegn med en hvidmalet trælåge. Hegnet blev givet af gårdejer Achton Petersen, mens pælene blev givet af det nærliggende gods, Skaarupgaards, daværende ejer ingeniør Jessen.

Man nedsatte et selvsupplerende udvalg til at vedligeholde anlægget. I starten udførtes det praktiske vedligeholdelsesarbejde på anlægget af enkefru Grethe Clausen, som var født på Als og kommet til Danmark efter nederlaget i 1864. Hun passede det, til hun var 85 år gammel, hvorefter hun overlod opgaven til sin søn, som var førmtalte gartner Jens Clausen, og dennes hustru. Senere blev det passet af smedemester Thorsted Sørensen og pensionist Anders Rasmussen.³³

Monumentmoden skifter

Todbjergs genforeningsanlæg blev i sin samtid anset for et prægtigt anlæg og en pryd for byen. Men som tiden gik skiftede også smagen i mindeanlæg. Ved tårnslavets møde i forsommeren 1958 var genforeningsanlægget sat til debat på lærer Høghs initiativ. Han var dengang formand for anlægget. Nogle Todbjergborgere, herunder ikke mindst Høgh, mente, at det var for tilgroet og trængte til foryngelse, men andre advarede mod for store forandringer. Efter mødet fulgte en tid, hvor emnet blev diskuteret i byen. Den 18. september samme år blev der så holdt et møde i Todbjerg Skole om sagen. Her blev man enige om at rydde det gamle anlæg og lave det, som der står i bestyrelsesprotokollen, »... på en mere praktisk og tidssvarende måde.«³⁴ Herefter blev der nedsat en komité til formålet. Den kom til at bestå af graver Kristian Andersen, gartner Gunnar Koch, gårdejer Niels Snog, gartner Jens Clausen, fru Kristine Jakobsen, gårdejer Jens Sørensen og lærer Peter Høgh. Deltagerne ved mødet havde tegnet sig for i alt 150 kr. til finansiering af forandringerne, og ved en derpå følgende indsamling blev der indsamlet yderligere 700 kr. Ejeren af den lokale grusgrav, Laurits Sejrs, ryddede gratis anlægget med sin traktorskovl, og landmændene kørte bevoksningen til grusgraven, hvor den i 1959 blev brugt til byens Sankt Hans bål.

Efter flytningen af bevoksningen kom anlægget til at være under vejens niveau. Man flyttede over to søndage 250 m³ muldjord fra Sejrs grusgrav til anlægget. Da man havde jævnet jorden, blev den tre meter høje og 12 meter brede stenhøj fjernet. Der var så mange sten i højen, at man måtte køre mange af dem væk. En del blev dog efterfølgende sat som markering omkring anlægget.

Figur 8. Moden i mindeanlæg skiftede som tiden gik. Genforeningsanlægget i Todbjerg blev derfor ændret i 1958-59, hvor bl.a. stendysen blev fjernet. Foto: Henning Jensen

Selve genforeningsmindestenen blev sat på en lille jordhøj med front mod Bøggildsvej, som går gennem Todbjerg. Derefter plantede gartnerne Koch og Clausen anlægget til med nye træer og buske, og satte de omtalte sten fra højen omkring anlægget. Da det var gjort, stoppede arbejdet for vinteren. Men i foråret 1959 tog man fat igen og planerede et område, hvor der efterfølgende blev sået græs. Egetræet, der var plantet 26. september 1940 i anledning af kongens fødselsdag, blev bevaret.³⁵ I Protokollen fra anlægget skriver lærer Høgh om anlæggets nye udseende, at da plænen og beplantningen blev grøn »... var vist alle enige om, at Todbjerg var blevet kønnere.«³⁶

Det blev herefter Niels Petersen, som passede anlægget. Han fik 125 kr. om året for arbejdet. Pengene blev doneret af Todbjerg Brugsforening, altså det, vi med et moderne ord ville kalde et sponsorat.

I 1960 rejste lærer Høgh fra byen, og han blev i september samme år efterfulgt som formand for udvalget for genforeningsanlægget af graver Kristian Andersen, som ved samme lejlighed også overtog pasningen af anlægget. I oktober 1963 kom en ny flagstang til, og flaget blev repareret, da det var blevet meget skrøbeligt. Marie Clausen lavede reparationen gratis. Udvalget var i det hele taget meget påholdende med sine udgifter. Da kun de to nederste meter af den gamle flagstang var rådne, solgte man således resten til gårdejer Rasmus Jensen for 20 kr.³⁷ Han har dog nok ikke mindst købt træet for at støtte det gode formål.

Kristine Jakobsen udtrådte efter eget ønske af udvalget i 1963 som 80-årig, pga. alder. Men året efter, på Danmarks befrielsesdag den 5. maj, skænkede hun anlægget et nyt flag, mens en anden borger forærede en plæneklipper til klipning af dets græs. Endnu et nyt flag blev skænket i april 1970 af den dengang 90-årige gartner Jens Clausen og frue. Jens Clausen var selv født i Sønderjylland og havde deltaget i afstemningen i 1920. På hans forlangende blev flaget hejst første gang på Dybbøldagen, 18. april 1970. Året var desuden 50-året for genforeningen.

Genforeningsmonumentet i ungdomsoprørets skygge

Men som mange andre gamle lokale foreninger, institutioner og traditioner oplevede også genforeningsanlægget manglende opbakning omkring 1970. De nationale følelser var ikke længere så fremtrædende i ungdomsoprørets tid, hvor alt gammelt og traditionelt blev opfattet som forældet og forkert eller bare slet og ret uvedkommende. I netop det år ophørte Danmark også officielt med at være et landbrugssamfund, idet industrieksporten i 1970 for første gang overgik landbrugseksporten. Med tidsånden og landbrugssamfundets forsvinden ophørte mange steder også gradvist engagementet i de lokale bestyrelser og udvalg for de aktiviteter, der var opstået i tidligere tider. Opbakningen bag Todbjergs genforeningsanlæg var ingen undtagelse. I protokollen skriver en tydelig desillusioneret formand Kristian Andersen: »Med udvalgsarbejdet har det været meget sløjt. Når undertegnede indbød til møde fik jeg gerne det svar, at der var vel ikke noget. Der var jo aldrig store ting, men ved at mødes een gang årlig, havde vi overholdt de vedtagne bestemmelser.«³⁸

Men både anlægget og genforeningsmonumentet overlevede de moderne tiders lokale passivitet, og er der den dag i dag. Der blev efter genforeningsmonumentets opstilling også opstillet andre monumenter i anlægget, som omtales nedenfor. Jorden er ifølge de lokale stadig Todbjerglavets ejendom og dermed stadig landsbyens fælleseje. Anlægget passes dog, så vidt vides, i dag af Århus kommune.

Figur 9. Genforeningsanlægget i Todbjerg som det så ud i 2009. Foto: Ricky Hansen.

Det meget lokale, nationale monument

Men genforeningsmonumentet var kun landsbyen Todbjergs monument – hverken Todbjerg-Mejlby Sognekommunes eller Todbjerg Kirkesogns. Landsbyen Lindå, der også var en del af Todbjerg Kirkesogn, lavede således sit eget monument, men herom nedenfor. De mindre landsbyer Hårup og Bendstrup, som jo også var dele af Todbjerg Kirkesogn, opstillede dog ikke egne monumenter. Ingen af dem har i øvrigt opstillet monumenter siden da, selvom ikke mindst Hårup i dag er blevet en landsby omtrent på størrelse med Todbjerg og Mejlby.

Begge landsbyer lavede imidlertid deres egne markeringer af genforeningen den 9. juli, selvom de geografisk er beliggende kun omkring én kilometer fra Todbjerg. Det var med andre ord ikke fordi, man ikke betragtede genforeningen som en vigtig begivenhed. I Hårup fejrede man dagen i forsamlingshuset, hvor 80-100 mennesker var mødt op. Gårdejer N. Jensen fra landområdet Risvang

ved Hårup ledede arrangementet. Lærer Grønborg fra Rodskov på Djursland talte om Danmark og Sønderjylland, hvorefter der var kaffebord med medbragt mad. Derefter sluttede Grønborg med oplæsning.

I Bendstrup samledes man i skolens have, og lærer Mikkelsen holdt foredrag om Sønderjylland. Derefter flyttede forsamlingen ind i skolestuen til kaffe. Her talte particulier R. P. Sørensen, og lærer Mikkelsen læste en fortælling for forsamlingen.³⁹

Så lokalt var altså genforeningsmonumentet i Todbjerg. Det betød kun noget for mennesker, der følte et identitetsmæssigt tilhørsforhold til Todbjerg landsby. Der er derimod ikke fundet indikationer af, at landsbyerne i Todbjerg-Mejlby Sogne konkurrerede indbyrdes om at opstille det første monument i sognene. Det kunne måske ellers forventes, da især landsbyerne Todbjerg og Mejlby, som de to største landsbyer i sognene og begge kirkebyer, traditionelt har været rivaler i mange sammenhænge. Der kendes da også eksempler på, at landsbyer andre steder har konkurreret om at få opstillet sognets første genforeningsmonument.⁴⁰ Hvert monument i Todbjerg-Mejlby Sogne synes imidlertid at være opstillet uden tanker om rivalisering, men de har samtidig udelukkende haft betydning for dem, der havde et identitetsmæssigt tilhørsforhold til den pågældende landsby.

Egetræet

Træet blev plantet i anledning af kong Christian 10.'s 70 års fødselsdag 26. september 1940, altså i besættelsens første år, og minder udelukkende kongens fødselsdag. Det blev plantet af byens ældste borgere, som var Grethe Clausen, 95 år, Jens Christensen, 84 år, Peter Andersen Hjulmand, 84 år. Sidstnævnte vandede og plejede træet i tiden derefter.⁴¹

Formentlig har man valgt et træ som symbol på, at mindet om kongen skulle leve længe efter hans død. De langsomt voksende egetræer er velegnede til at sende det signal, eftersom de kan blive meget gamle. Inge Adriansen mener, at egetræer vælges til formålet, fordi de er blevet et nationalt symbol på Danmark samt på udholdenhed og ælde, og at de kan virke monumentale. Det nationale indhold, der fortolkes ind i dem, skyldes ifølge Adriansen, at egen er fast i vedet, har stor udbredelse og kan opnå en høj alder.⁴² Der er dog ikke fundet konkret dokumentation i det undersøgte materiale fra Todbjerg, som godtgør, at initiativtagerne bevidst havde gjort sig disse overvejelser før de plantede egen.

Figur 10. Genforeningsmonumentet i Todbjerg i 2009. Foto: Ricky Hansen.

Kongestenen

Kongestenen i Todbjerg bærer følgende indskrift:

CX
26.9.1940

Stenen blev sat ved egetræets fod af gårdejer Rasmus Foged ligeledes på kongens 70 års fødselsdag 26. september 1940. Genforeningsanlægget var på daværende tidspunkt etableret som det primære sted i Todbjerg, hvor man opstillede monumenter for nationale begivenheder. Det var sikkert derfor naturligt, at det også blev stedet for egetræets og kongestens placering. Chr. 10. var desuden den konge, der red over grænsen den 10. juli 1920 i anledning af genforeningen, så symbolikken passede fint til et genforeningsanlæg.⁴³

Figur 11. Kongestenen i genforeningsanlægget i Todbjerg i 2009. Foto: Ricky Hansen.

Befrielsesmindestenen

Stenen, en marksten af Jelling-typen, blev sat efter befrielsen i maj 1945. Den blev givet til formålet af gårdejer Peter Rasmussen Kolt. Indskriften er forfattet af lærer Korsbæk fra Faarup ved Mundelstrup:

9. APRIL 1940 – 5. MAJ 1945
LANDET LÆNKET
FOLKET BUNDET
FREDEN SÆNKET
FRIHED VUNDET

Befrielsessten finder man hyppigt i Danmarks landsbyer, og således også i Todbjerg.⁴⁴ Den nationale symbolik i monumentet passer fint til at stå i genforeningsanlægget. Der var ingen indvielse.

Figur 12. Befrielsesmindestenen i genforeningsanlægget i Todbjerg i 2009. Foto: Ricky Hansen.

Byrådets træ

I genforeningsanlægget i Todbjerg findes også et træ i den ene ende. Det er plantet af Århus Kommune i anledning af 25-års jubilæet for kommunesammenlægningen i 1970, hvor Todbjerg-Mejlby Sognekommune blev en del af Århus Kommune.

Ved træet er der sat en lille træstolpe, hvorpå der er en indskrift.⁴⁵ Den lyder:

ÅRHUS BYRÅD 1970 -1995

Dette monument er ikke udtryk for lokal identitet i Todbjerg, da det er opstillet af en udefrakommende myndighed for at fejre sig selv – ikke Todbjerg. Ret beset har monumentet ikke meget med Todbjerg som landsby at gøre, selvom byen er en del af Århus Kommune. Man har muligvis ikke kunnet finde andre egnede steder til det i den tidligere Todbjerg-Mejlby Sognekommune, og derfor valgt genforeningsanlægget i Todbjerg, hvor der i forvejen var andre monumenter, og som også vedligeholdes af kommunen.

Todbjerg Tårnet

Tårnet blev opstillet til minde om Todbjerg Mølle, som stod på stedet, indtil den brændte efter et lynnedslag 15. juni 1918. Det siges i området, at beboerne og især Skaarupgaards daværende ejer, ingeniør Jessen, savnede at kunne se møllen. For sidstnævntes vedkommende rejste han meget, og han havde været glad for at kunne se Todbjerg Mølle, når han kom sejlene ind gennem Århusbugten. Hvor meget af dette der er rigtigt, er svært at afgøre, men man kan faktisk se tårnet fra bugten, så beretningen kan være rigtig. Jessen foranledigede derefter, at der blev bygget en varde af træstammer fra Skaarupgaards jord. Den bestod af en betonsokkel og 21 egestammer med en kuppel på toppen, hvorpå der allerøverst var en kugle.⁴⁶

Varden stod dog ikke længe. I en storm 26. august 1926 væltede den. Jessen boede ikke længere på egnen, men andre borgere besluttede, at der nu skulle bygges et rigtigt tårn, som kunne holde til vejr og vind. Der blev lavet en indsamling i hele Todbjerg-Mejlby Sognekommune, og det resulterede i 1733 kr. Det blev Todbjergs lokale murermester Jesper Jacobsen, der fik opgaven med at bygge tårnets murstensarbejde og støbning, mens murermester A. Jakobsen fra Lisbjerg-Terp udførte granitmurværket. Det var Jesper Jacobsen, der konstruerede tårnet, og han lavede modeller af flere mulige udseender, men den nuværende blev valgt, og den brugte vandtårnet ved Randersvej i Århus, opført i 1907, som model.⁴⁷

Figur 13. Vandtårnet på Randersvej i Århus i februar 2010. Tårnet var inspiration for bygningen af Todbjerg Tårnet i 1927. Foto: Jan Baltzersen.

Da Tårnet er et mindesmærke for Todbjerg Mølle, er møllens omrids lavet som en del af murværket over indgangsdøren. Det er dog vanskeligt at se i dag, efter mange års aflejring af skidt samt vejr og vind. Et tårn som monument er sjældent forekommende i Danmark, men findes trods alt andre steder, for eksempel på Ejer Bavnehøj, hvor det minder genforeningen. Tårnmonumenter er i modsætning til mindsten funktionelle monumenter, hvilket vil sige at de har en praktisk funktion udover det at være monument. I både Todbjerg og på Ejer Bavnehøj er funktionen, at de også er udsigtstårne.⁴⁸ En mindsten er udelukkende et monumentalt monument, da den ikke har en praktisk funktion.

Figur 14. Todbjerg Tårnet som det så ud i sommeren 2009. Der er en vis lighed med vandtårnet på Randersvej i Århus, som var inspirationen bag det. Foto: Ricky Hansen.

Todbjerg Tårnet blev indviet 15. juni 1927, altså på 9-årsdagen for møllens brand. Det er ikke lykkedes at finde en nærmere beskrivelse af, hvordan indvielsen foregik.⁴⁹

Den oprindelige trætrappe indeni tårnet var lavet af de egestammer, der havde været en del af den nedblæste varde.⁵⁰ De blev i 1989 udskiftet med en jerntrappe, da de ikke længere var tilstrækkeligt sikre at færdes på.

I 1989 flagede man stadig på Grundlovsdag og 15. juni, som der er tradition for ved tårnet.⁵¹

Tårnet og bakken hvor det ligger, benyttes den dag i dag til grundlovsmøder. Ofte har det været kendte politikere, der holdt Grundlovstalen. I 1977, da det var 50 år siden, at tårnet blev opført, var det eksempelvis den daværende borgmester i Århus, Orla Hyllested, der holdt grundlovstalen. Han havde en særlig forbindelse til lokalområdet, idet han som 14-årig havde været hjorddreng på Gården *Risvang* i sognet. Desuden har tidligere statsminister Knud Kristensen talt ved tårnet til genforeningsfester.⁵²

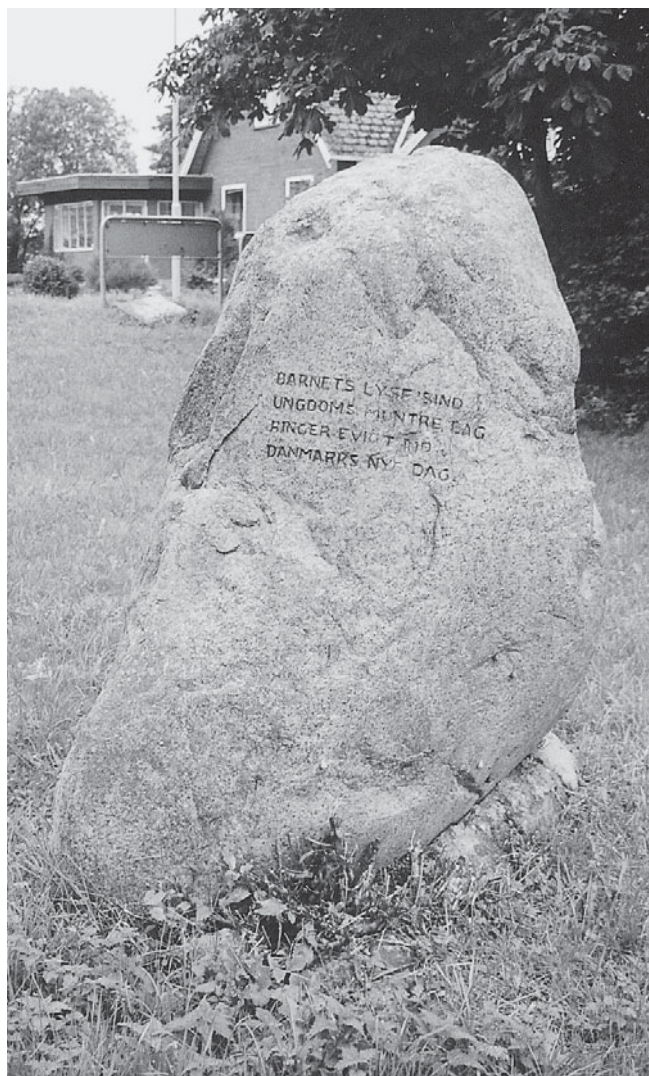
Når man har valgt det lokale mindesmærke Todbjerg Tårnet som centrum for disse begivenheder, hvoraf Grundlovsdag og genforeningen jo er nationale begivenheder, skyldes det givetvis ikke mindst, at pladsen ved Todbjergs genforeningsanlæg var for lille til forsamling af større menneskemængder. Den var ellers med sine nationale monumenter symbolsk bedre egnet til formålet, og selve anlægget blev jo til som følge af en national begivenhed i form af genforeningen. Men praktiske hensyn har altså gjort, at man har forlagt begivenheder med større forsamlinger til bakken ved det lokale monument.

Sportspladsmonumentet

Monumentet minder sportspladsens etablering i 1940. I 1930'erne manglede man en sportsplads i Todbjerg. Byens unge måtte lade sig nøje med at spille bold på en græsmark, hvor gårdejer Jens Sørensen også havde sine køer gående. Men fra 1938 besluttede borgerne sig for at forbedre situationen for de sportsinteresserede. Man gik i gang med at lave en sportsplads. Stedet, hvor den kom til at ligge, havde indtil da nærmest været brugt som affaldsplads, og den var meget fugtig om vinteren. Først blev området derfor drænet og planeret, og der blev kørt hen ved 2.500 læs sand på, før pladsen var klar. Arbejdet blev lavet af borgerne uden betaling, og Hedeselskabet udlånte en traktor og tromle. Desuden donerede selskabet træerne, der kom til at omkranse pladsen.

Under arbejdet med planeringen blev der i den ene del af arealet fundet en stor natursten, som man anslog til at veje over tre tons. Den flyttede man til indgangen til området i den vestlige side af pladsen. Stenen blev uden beregning løftet op på en slæde af en kranvogn fra Falck i Århus, hvorefter byens borgere ved fælles kraft slæbte den på plads, så Falcks kranvogn kunne rejse den op.

Selve sportspladsen blev indviet 16. juni 1940 med idrætsopvisninger, taler og musik. Den tyske besættelse havde dog besværliggjort den march, man havde planlagt gennem byen med dannebrog i spidsen. Til det formål måtte man nu spørge den tyske kommandant i Århus om tilladelse. Denne blev dog givet, så marchen kunne finde sted. Efterfølgende var der bal.

Figur 15. Mindestenen for skabelsen af sportspladsen i Todbjerg i 1940 fotograferet i 2006. Foto: Jan Baltzersen.

Mindestenen, som er opstillet i 1940, har to indskrifter. Den første er til minde om sportspladsens etablering, den anden har tydeligvis et nationalt opløftende budskab i nationens tunge stund med tysk besættelse:

Mænd og mødre
Egnens unge
Alle tog tunge tag
Jævned jorden
Satte stenen
Fandt i fællig fælles sag

Barnets lyse sind
Ungdoms muntre lag
Ringer evigt ind
Danmarks nye dag⁵³

Genforeningsstenen i Lindå

Den lille landsby Lindå opstillede også et genforeningsmonument. Monumentet blev indviet 14. november 1920.⁵⁴ Det står i, hvad der i dag er et lille græsklædt haveanlæg omkranset af hække midt i landsbyen. Jorden var oprindelig byjord.⁵⁵

Monumentet består af en tilnærmelsesvis flad marksten skænket af gårdejer Willum Willumsen på gården *Ballehøj* på højdedraget af samme navn, som i dag kaldes Balshøje. Interesserede beboere i landsbyerne Lindå og Balle havde dannet et udvalg til etablering af monumentet. Det bestod af Lærer Hansen, Balle, gårdejer Willum Willumsen, brugsuddeler Martin Pedersen, Lindå, og gårdejer P. Baltzer Nielsen, Lindå Mark. Det bestod altså med andre ord af nogle af de førende gårdejere, en lærer og en erhvervsdrivende. Der var ingen landarbejdere eller husmænd med, selvom der må have været mange af dem i området. Men som nævnt ovenfor havde ikke mindst den socialdemokratiske bevægelse ingen interesse i at sætte specifikt fokus på begivenheder med et nationalt indhold.⁵⁶

Ligesom i Todbjerg indgik mindestenen i Lindå i et genforeningsanlæg med en oldtidsinspireret høj.⁵⁷ Oprindelig lå byens branddam ved siden af, og det var en del af dén, der var blevet fyldt op og nu anvendtes som anlæg. Det er uklart, hvornår arbejdet med mindeanlægget begyndte, men i monumentets fundament blev der ved etableringen indstøbt en flaske, som, udover *Skillemønter*, indeholdt et dokument, der fortæller monumentets tilblivelseshistorie i meget grove træk, og som samtidig beskriver landets situation set med samtidens lokale beboeres øjne. Teksten på dokumentet lød:

»Den 9. juli 1920 underskrev Kong Kristian X af Danmark Fredstraktaten mellem Tyskland og de Allierede, ved hvilken Lejlighed Danmark fik tildelt en del af det i Krigen 1864 tabte Sønderjylland. Under store Festligheder blev der denne Dag og i de følgende Tider rejst Mindesten Landet over. Den 5. oktober samme Aar rejstes denne Sten af Beboerne i Balle og Lindå. Jordarbejdet (kørsel af fyld, flere hundrede Læs) udførtes gratis af Beboerne, og yderligere blev der indsamlet til Beplantning af Anlægget m.m. i alt 565 kr. Kvinderne skænkede et Dannebrogslag. Mindestenen er skænket af gårdejer Willum Willumsen, "Ballehøj". Handelsgartner Chr. Christensen, "Granly", pr. Løgten, har udført Beplantningen.

I udvalget for Mindestenen er lærer Hansen, Balle, Willum Willumsen, Uddeler Martin Pedersen, Lindaa, og Gaardejer P. Baltzer Nielsen, Lindaa Mark.

Krigen havde bevirket Dyrtdid i Landet. 1 pund Smør kostede 3,75 kr., Brød 11½ Øre, Sukker 34 Øre, Flormel 48 Øre pr. Pund. Kul og Brænde er næsten ikke til at opdrive for Penge. Da Skillemonnt næsten er forsvundet af Landet, har Regeringen ladet præge Jern og Nikkelmønter. Der er udstedt Rationeringskort paa Mel, Brød og Sukker.

Lindaa, d. 5/10 1920.

Marius Rytter

Korrespondent for Aarhus og Randers Dagblade⁵⁸

Det var usædvanligt, at man indlagde en sådan tidskapsel i fundamenterne for genforeningsmonumenterne, men ikke unikt. Man gjorde det i alt 29 steder, for eksempel i Stubbekøbing.⁵⁹

Lindås genforeningsmonument fik indhugget et firkløver som symbol på lykken, og derunder indhuggedes indskriften, som blev:

Minde om
Genforeningen
1920

Indvielsen fandt sted den 14. november 1920. Monumentet afsløredes af fhv. højskoleforstander J. Michelsen, Mellerup. Det var derimod byens ældste borger, 84-årige Niels Mikkelsen, der hejste Dannebrogslaget, som områdets kvinder havde skænket.⁶⁰

Stenhuggeren fra Mørke, som lavede indskriften, havde imidlertid et uheld, eller også kunne han simpelthen ikke stave til *Genforeningen*. Som det stadig den dag i dag kan ses på monumentet, indhuggede han ordet *Genforeninggen*,

altså med to g'er. Dette nævnes ikke i Johannes Vejlagers store værk om genforeningsmindesmærkerne, sikkert fordi dem, der har givet ham eller hans hjælper i Randers Amt, Aage Sørensen fra Mellerup, oplysningerne, må have fundet det særdeles pinligt – noget man ikke snakkede om. Efter tre år fik en anden stenhugger opgaven med at rette op på fejlen, så godt han kunne. Den kan dog som nævnt stadig ses den dag i dag.⁶¹

Figur 16. Genforeningsstenen i Lindå er i dag det eneste, der er tilbage af det oprindelige genforeningsanlæg, hvor stenen stod på en høj. Foto: Jan Baltzersen

Det blev bestyrelsen for forsamlingshuset, der kom til at vedligeholde monumentet fra starten.

Det har ikke været muligt at finde ud af, hvornår anlæggets oldtidshøj blev nedtaget. Det hævdes i områdets lokalhistoriske kalender fra dets egnsarkiv, at det er sket i 1970, for at Århus Kommune skulle kunne slå græsset på området, som kommunen i det år overtog vedligeholdelsen af. Men arkivet har ikke fremlagt dokumentation for påstanden.⁶² Det har heller ikke været muligt at finde bekræftelse herpå hos Natur og Miljø i Århus Kommune⁶³ eller i kommunens arkivalier fra perioden på Erhvervsarkivet, som er arkivmyndighed for kommunen.⁶⁴ Eftersom Todbjergs høj blev nedtaget i 1958-59, er det derfor nok mere sandsynligt, at ændringen er sket omkring det tidspunkt. Det har, henset til den samtidige diskussion om monumentets udseende i Todbjerg, givetvis været tidens *trend*, at genforeningsanlæggene skulle simplificeres.⁶⁵ Ingen ved i dag, hvad der skete med flasken eller dens indhold.

Genforeningsmonumentet i Mejlby

Monumentet er indviet søndag 11. juli 1920. Det er placeret i, hvad der nu er et lille græsdækket område i den gamle del af Mejlby. Det består i dag kun af mindestenen, som er en marksten, samt en flagstang.⁶⁶

Ideen til monumentet fremsatte nogle mænd fra Mejlby den 7. marts 1920. Ideen vandt gehør blandt beboerne. Sognerådet for Todbjerg-Mejlby Kommune stillede et areal, der var fremkommet ved en vejregulering, til rådighed for projektet. Det blev besluttet, at monumentet skulle bestå af en stenhøj tydeligt inspireret af Danmarks oldtid samt en mindesten.

Den 17. marts 1920 begyndte arbejdet med at skabe monumentet. Der blev foretaget kloakering på stedet, og en dyb vandfyldt grøft ved stedet blev fyldt op. Desuden blev der fyldt flere hundrede læs jord på selve pladsen, da den var for lav i forhold til omgivelserne. Derefter blev der foretaget beplantning i form af blandt andet tjørn og prydbuske af gartner H. Andersen fra Mejlby Planteskole samt indhegning af arealet, hvorefter stenhøjen blev konstrueret. Øverst placerede man en stendysse. Dyssens tre støttesten var skænket af gårdejer Niels Tholstrup fra Mejlby og kom fra en stenmur på hans ejendom.

Den 20. marts 1920 blev overliggeren med stort deltagelse fra lokalbefolkningen lagt på dyssen. Den var fundet på Kalstrupgaards mark og var så stor, at man måtte have hjælp fra en kraftig kran fra elektricitetsselskabet Arke. Den blev betjent af montør Ole Andersen fra Mejlby.

Mens de lokale mænd udførte arbejdet med mindeanlægget og stenhøjen, indsamlede byens kvinder penge til køb af en flagstang og et fem meter stort Dannebrogssflag. En så stor begivenhed som genforeningen skulle tydeligvis også mindes med noget af tilsvarende størrelse.

Mindestenen blev placeret i stenhøjens nordre side ud mod vejen. Dens indskrift blev indhugget af sten- og billedhugger Magnussen fra Århus, som også havde været med til at lave monumentet i Todbjerg. Indskriften lyder:

TIL MINDE
OM
GENFORENINGEN
1864 – 1920⁶⁷

Ved indvielsen søndag den 11. juli 1920, to dage efter genforeningen, var op mod 200 af sognets beboere til stede. Man indledte med, at den aldrende gartner Rasmus Andersen, der var veteran fra 1864, hejste det store nye flag, mens de forsamlede med blottede hoveder sang »*Slesvig, vort elskede, omstridte land.*«

Figur 17. Genforeningsmonumentet i Mejlby i sit oprindelige udseende. Foto gengivet efter S.A. Poulsen og Poul Jørgensen, Mejlby Sogns Historie.

Derefter fortalte gårdejer S. A. Poulsen om mindeanlæggets tilblivelse og takkede de involverede for deres indsats. Han formanede endvidere i bedste nationale ånd landsbyens ungdom om at beskytte og bevare mindesmærket i kærlighed. Derefter bad man gårdejer Niels Tholstrup om at overtage det fremtidige tilsyn med stedet samt at opbevare flaget og hejse det ved relevante lejligheder. Når det blev ham, der fik det ærefulde hverv, skyldtes det formentlig, at han både havde været en af de mest ivrige fortalere for etableringen af et mindesmærke, og desuden at han var en af dem, der gav mest til dets opstilling.

Derefter sang forsamlingen *Jeg elsker de grønne lunde*, hvorefter festlighedernes videre forløb blev forlagt til gårdejer R. Bonnesens have. Der talte lærer R. M. Mikkelsen fra Krajbjerg Skole om Sønderjylland. Derefter var der en kort pause, hvorefter forsamlingen spiste medbragt mad. Derpå samledes de til fælles kaffebord i Mejlby Skoles gymnastiksal. Her talte lærer J. M. Sørensen fra Mejlby om Danmarks situation i hhv. 1864 og 1920. Der blev også sunget fædrelandssange og holdt tale for de deltagende veteraner fra krigen i 1864. Derefter læste lærer Mikkelsen Falk Rønnes fortælling *De vog dem*. Desuden sang frøken Frida Andersen fra Mejlby nogle sønderjyske og Aakjærskesange med orgelledsagelse af Mikkelsen. Arrangementet varede til ud på aftenen og sluttede med, at områdets unge lavede sanglege på Mejlby Skoles legeplads.⁶⁸

Figur 18. Genforeningsmindestenen i Mejlby i dag, hvor den står på et græsareal med en flagstang. Højen og oldtidsmonumentet er væk. Foto: Jan Baltzersen

Finansieringen af monumentet bestod (udover af det til flagstangen indsamlede) af 45 kr. indsamlet fra de borgere i Mejlby Sogn, der ikke kunne deltage i selve arbejdet, men gerne ville bidrage økonomisk til sagen. Pengene gik til kloakering af grøften, indhugning af indskriften og øvrige materialer. Arbejdet med etableringen af mindeanlægget blev ydet uden vederlag, og naboerne til anlægget ydede en særlig stor indsats. Det var gårdejer N. Tholstrup, gårdejer R. Bonnesen, snedker A. Tjerrild, Husmand N. Hansen, sognefoged N. Ogstrup, forpagter M. Ogstrup og gårdejer S. A. Poulsen.

Sidstnævnte skrev senere Mejlby Sogns Historie i to bind i 1942 sammen med lektor Povl Jørgensen. I bogen er denne liste over naboerne, der var særligt aktive i monumentets tilblivelse, nævnt.⁶⁹ Det viser, at det i lokalsamfundet har været betragtet som en ærefuld gerning at yde en særlig indsats for skabelsen af et lokalt, nationalt monument. Samtidig viser det forhold, at der var gårdejere, en håndværker, en enkelt husmand, men ingen arbejdere med i projektet, endnu engang arbejdernes fravær i opstillingen af genforeningsmonumenter på landet trods deres store antal på gårdene.⁷⁰

Monumenter i Todbjerg-Mejlby og på landet generelt

Monumentlandskabet i Todbjerg-Mejlby er især rigt på genforeningsmonumenter og et enkelt monument for besættelsen 1940-45. Udover disse nationale mindesmærker findes også det rent lokale monument Todbjerg Tårnet. Dette billede genfindes i det landsdækkende materiale gennemgået i artiklens begyndelse. Der er således grund til at tro, at dette er et repræsentativt billede for monumentlandskabet på landet i Danmark. Desuden findes der både lokalt i Todbjerg-Mejlby Sogne og generelt på landet landsbyer og lokalområder helt uden monumenter af nogen art, mens flertallet af danske landsbyer og lokalområder har et monument i form af en genforeningssten. Den er af samme grund det hyppigst forekommende monument på landet i Danmark nord for Kongeåen. Dette billede genfindes i Todbjerg-Mejlby, hvor såvel landsbyerne Mejlby og Lindå udelukkende har opstillet genforeningsmonumenter.

Todbjerg Tårnet er som tårnmonument en usædvanlig monumenttype på landet og i Danmark i det hele taget, mens hovedparten af monumenterne i Todbjerg-Mejlby Sogne er af Jellingtypen med en enkel indskrift, som er den hyppigst forekommende monumenttype på landet generelt. Området er hermed repræsentativt for det generelle billede af monumentlandskabet på landet.

Placeringen af monumenterne centralt i landsbyerne i Todbjerg-Mejlby Sogne er ligeledes repræsentative for det generelle billede på landet, og tilsvarende gælder initiativtagerne til deres opstilling samt tidspunktet hvor det foregik. Derimod er det ikke muligt at afklare endeligt om de forandringer, som genforeningsanlæggene i Todbjerg, Mejlby og Lindå har gennemgået siden

deres opståen, er repræsentative for det generelle billede, da de er indtrådt efter Johannes Vejlagers grundlæggende registrering af genforeningsmonumenterne i 1939. En tilsvarende dybtgående registrering af monumenternes omgivelser er ikke siden foretaget. Man kan dog have en formodning om, at udviklingen er generel, da man normalt ikke synes at møde oldtidsagtige mindeanlæg i danske landsbyer, men mere end en formodning kan det ikke blive.

Konklusion

Mindesmærker på landet i Danmark består oftest af en marksten opstillet i en landsby i første halvdel af det 20. århundrede til minde om genforeningen i 1920. Den er forsynet med en simpel indskrift og er opstillet på lokalt initiativ og finansieret af de lokale. Opstillingsprocessen var således, uanset den nationale begivenhed, der blev mindet, først og fremmest lokal. Dette bekræftes af artiklens case study. Markstenen som monumenttype var inspireret af den store Jellingsten og var passende til formålet både i sin symbolik og robusthed samt af praktiske og ikke mindst økonomiske grunde. Enkelte landsbyer med særlig stærk lokal identitet opstillede i samme periode og senere monumenter for vigtige lokale begivenheder. En del små samfund på landet har ingen monumenter. Årsagerne hertil kan ikke identificeres med sikkerhed, og det må antages, at en manglende stærk lokal identitet i det mindste er en medvirkende faktor.

Noter

1. Johannes Vejlager, 1939 s. 35.
2. Annette Lerche Trolle mfl., 2002 s. 146-47.
3. Anders Bjørnvad, 1999 s. 167-69.
4. Inge Adriansen, 2003 bd. II, s. 302-304.
5. Viborg Stiftsmuseum, 1986.
6. Charlotte West, 2003 s. 98-116, især s. 98.
7. Peter Aronsson og Lennart Johansson, 2003 s. 175-192 og 223.
8. Jan Baltzersen, 2008 s. 78 -79.
9. Jan Baltzersen, 2008 s. 72 – 79, feltstudier i Gørslev, 2006.
10. Nils Hansen, 1933-34 s. 62 – 72.
11. KUAS: *www.monument.dk*, 2003.
12. Johannes Vejlager, 1939.
13. Nils Finn Christiansen, 2004 s. 286 – 300, Johannes Vejlager 1939 s. 376.
14. Inge Adriansen, 2003 bd. II, s. 130.
15. Jan Baltzersen, 2008 s. 10-11.
16. Jan Baltzersen, 2008 s. 75.
17. Jan Baltzersen, 2008 s. 75.

18. Feltstudier i Gørslev, 2006.
19. Jan Baltzersen, 2008 s. 75.
20. Feltstudier i Gørslev, 2006, Jan Baltzersen, 2008 s. 75-78.
21. Johannes Vejlager, 1939 s. 144, Jan Baltzersen, 2008 s. 76-79.
22. Kalø-Vig-Egnens Landboblad, 16. juli 1920, s. 2, Jan Baltzersen, 2008 s. 75, 77 -79, Johannes Vejlager, 1939.
23. Bjørnvad, 1999 s. 145 -159.
24. Feltstudier i Voldum 2006, Jan Baltzersen, 2008 (b) s. 13.
25. Feltstudier i Todbjerg, 2006, Gunnar Sørensen, 2009 s. 51.
26. Gunnar Sørensen, 2008 december.
27. Samtale med Tove Tendal, 2006.
28. Feltstudier i Voldum, 2006, Voldum Fællesråd, 2006.
29. Johannes Vejlager, 1939 s.11.
30. Protokol, Johannes Vejlager, 1939 s. 375. Vejlager har sat ordet *Bystævne* i citationstegn, men det er ikke klart af sammenhængen, om årsagen var, at det blot var noget, man kaldte stedet lokalt. Det har heller ikke været muligt at afklare på anden vis.
31. Johannes Vejlager, 1939 s. 375-76.
32. Protokol, Johannes Vejlager, 1939 s. 376. I Poul Harris, 1983 s. 264 angives indvielsen fejlagtigt at have fundet sted på Kong Christian X's fødselsdag 26. september 1920.
33. Aarhus Amtstidende, 9. jan. 1936 s. 7, protokol.
34. Protokol.
35. Protokol, Poul Harris, 1983 s. 264.
36. Protokol.
37. Protokol.
38. Protokol.
39. Kalø-Vig-Egnens Landboblad, 16. juli 1920 s. 2.
40. Ingolf Hasse, 2008 s. 10.
41. Protokol, Poul Harris, 1983 s. 264.
42. Inge Adriansen, 2003 bd. II s. 382.
43. Protokol, Bjørnvad, 1999 s. 477.
44. Protokol, Bjørnvad, 1999 s. 477.
45. Feltstudier i Todbjerg, 2006, mail fra Henrik Bom, 28. august 2008
46. Todbjerg-Mejlby Kalenderen 2002, januar.
47. Lokalavisen Landbobladet for Djursland og Kaløvig, 22. juni 1977 s. 3.
48. Johannes Vejlager, 1939 s. 418 ff.
49. Lokalavisen Landbobladet for Djursland og Kaløvig, 22. juni 1977 s. 3. Todbjerg-Mejlby Kalenderen 2002, januar.
50. Lokalavisen Landbobladet for Djursland og Kaløvig, 22. juni 1977 s. 3.

51. Sognebladet for Todbjerg og Mejlby Sogne, nr. 8, august, 1989 s. 9.
52. Lokalavisen Landbobladet for Djursland og Kaløvig, 22. juni 1977 s. 3.
53. Feltstudier i Todbjerg, 2006 og Todbjerg-Mejlby Kalenderen, 2003, juni.
54. Johannes Vejlag, 1939 s. 376-77.
55. Todbjerg-Mejlby Kalenderen, 2003 december.
56. Johannes Vejlag, 1939 s. 376-77.
57. Todbjerg-Mejlby Kalenderen, 2003, december.
58. Johannes Vejlag, 1939 s. 376-77.
59. Johannes Vejlag, 1939 s. 25, 179.
60. Johannes Vejlag, 1939 s. 377.
61. Todbjerg-Mejlby Kalenderen, 2003, december, feltstudier i Lindå, 2008.
62. Todbjerg-Mejlby Kalenderen, 2003, december.
63. Mail til forfatteren fra Henrik Bom, Århus Kommune, 28 august 2009.
64. Egne undersøgelser på Erhvervsarkivet, februar 2009, samt mail til forfatteren fra Henrik Vedel-Smith, Erhvervsarkivet, 6. februar 2009.
65. Protokol.
66. Feltstudier i Mejlby 2006
67. Johannes Vejlag, 1939 s. 377-78.
68. Kalø-Vig-Egnens Landblad, 16. juli 1920 s. 2.
69. S. A. Poulsen og Povl Jørgensen, 1942 II s. 87-90.
70. S. A. Poulsen og Povl Jørgensen, 1942 II s. 87-90, Johannes Vejlag, 1939 s. 377-78.

Litteratur

- Peter Aronsson & Lennart Johansson: *Ett Landskap minns sitt förflutna - Kronobergboken 2003*. Varend og Sunnerbo, 2003.
- Inge Adriansen: *Nationale Symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, bd. I - II. København, 2003.
- Jan Baltzersen (a): "Genforeningsmonumenterne i Lime, Lemmer og Syvveje". *Østjysk Hjemstavn*, 2008, s. 72 -79.
- Jan Baltzersen (b): "Fra Jelling-sten til genforeningssten – Danmarks monumenter i 1000 år". *Siden Saxo*, nr. 4, 2008, s. 4 – 13.
- Anders Bjørnvad: *Krigens monumenter*. Odense 1999.
- Niels Finn Christiansen (red.): *Danmarkshistorien*, bd. 12, 2. udg., København 2004.
- Nils Hansen: "De Faldnes Minde på Sønderjyllands Kirkegaard". *Vore Kirkegaard*, 1933-34, s. 62 -72.
- Poul Harris: *Friluftskunst i Århus*. Århus, 1983.
- Ingolf Hasse: *Genforeningsstenene i Sønderjylland*. Tønder, 2008.

Kulturarvsstyrelsen & Inge Adriansen (red.): *Nationale mindesmærker og mødesteder 1830 – 2000*, www.monument.dk. Kulturarvsstyrelsen, 2003.

S. A. Poulsen & Povl Jørgensen: *Mejlby Sogns Historie I-II*. Århus, 1942.

Gunnar Sørensen: *Erindringer i tekst og billeder*. Todbjerg 2009.

Gunnar Sørensen: "Kristian Andersens samling", *Todbjerg-Mejlby Kalenderen*, december 2008.

J. C. Trap (red.): Danmark, 5. udg., bd. 18. København, 1963.

Annette Lerche Trolle, Merete Ipsen, Michel Steen-Hansen & Jens Thorhauge (red.): ... *Herfra min verden går*. Vejle, 2002.

Johannes Vejlag: *Genforeningsmindesmærkernes Historie*. Kolding, 1939.

Voldum Fællesråd: *Voldum Egnshistorier*. Voldum, 2006.

Charlotte West: "Hvad stenene fortæller – mindesten i Ølgod kommune". Ølgod Museum, 2003, s. 98 – 116.

Unavngiven forfatter: "Todbjerg tårnet", *Todbjerg-Mejlby Kalenderen*, januar 2002.

Unavngiven forfatter: "Fra gadekær til sportsplads", *Todbjerg-Mejlby Kalenderen*, juni 2003.

Unavngiven forfatter: "Genforenings-g'et", *Todbjerg-Mejlby Kalenderen*, december 2003.

Arkivalier m.v.

Protokol for bestyrelsen for genforeningsanlægget i Todbjerg, Kristian Andersens samling, Todbjerg Kirkesogn. Upagineret.

Viborg Stiftsmuseum: *Mindesmærker i Viborg Amt*. Upubliceret registrant over mindesmærker i det daværende Viborg Amt gennemført i 1986. Registranten findes på Viborg Stiftsmuseum.

Lokalpresse

Lokalavisen Landbobladet for Djursland og Kaløvig.
Sognebladet for Todbjerg og Mejlby Sogne.

Summary

The article deals with monuments in the Danish countryside, and includes a case study of the memorial landscape in the former Todbjerg-Mejlby Parish Municipality in Eastern Jutland. It is the author's view that the area is representative of the general rural memorial landscape in Denmark. The villages of Lindå and Mejlby have only one monument each commemorating the reunification of 1920, whereas the villages of Hårup og Bendstrup do not have any monuments at all. The village of Todbjerg, on the other hand, has both a reunification monument, a monument commemorating the liberation

of 1945 and two other national monuments. In addition, the village has two monuments for local events, and a third monument erected by Århus City Council to celebrate the incorporation of the parish municipality in Århus Municipality in 1970.

The material from the case study is supplemented with similar studies of other villages in Eastern Jutland, on Zealand and on the island of Falster.

By far the majority of monuments were erected in the first half of the 20th century and mainly in villages. There are only few monuments in the open landscape – typically placed on the location of the event. An example is the monument commemorating the battle of Lundby in North Jutland during the war of 1864.

Many villages only feature a monument in memory of the reunification of Denmark and Southern Jutland in 1920. The reason for prevalence of this memorial is the effect of the national revival by farmers influenced by the folk high school movement who were the trendsetters in the rural areas. The majority of farmers had attended folk high schools and was, together with the often nationally disposed school masters, central in the erection of reunification monuments. The farmers often drove the erection, which took place on local initiative from July 1920 and onwards. The state played no role, financial or otherwise, in the erection process, a process which was locally founded although the memorial was to celebrate a national event. The labour movement focused primarily on social agendas and were less interested in the national question. This is possibly the reason that only very few smallholders and hardly any labourers were involved in the erection process in the countryside.

About 580 reunification monuments were erected in Denmark of which a large proportion were erected in the countryside. The monuments are typically unhewn stones of robust granite. They were made into monuments by carving a short inscription and a few symbols. This type of monument was inspired by the larger Jelling stone from the second half of the 10th century, proclaiming the christianisation of all Danes by the Viking king Harald Bluetooth. Jelling type reunification monuments became the standard countryside memorial. Their sheer number and uniform expression meant that they came to form the basis for monument-making in Denmark. This development is also seen in later countryside monuments, such as the many memorials commemorating the liberation of Denmark from German occupation in 1945. Liberation monuments are the second most frequently occurring memorial in the countryside.

Some villages also erected monuments for important local events without a national element. In the East-Jutish village of Todbjerg, a memorial in the form of a lookout tower commemorating Todbjerg Mill which burnt down in June 1918. Lookout towers as monuments are very rare in Denmark. The

monument was opened in 1927. The same village also erected a memorial in 1940 for the establishment of its sports ground. Similarly the village of Voldum erected a monument in the first half of the 20th century in memory of a local farmer and court representative c. 1800. In 2006 the village erected a monument commemorating a local peasants' rebellion in 1756 against the lord of the manor of Clausholm. Both monuments are of the Jelling type. Both villages have a strong sense of local identity, and both have heroic tales about former villagers.

The other villages and local areas investigated did not have monuments commemorating local events. Some minor villages do not have any memorials at all, be they national or local. These places also have a weaker local identity and no heroic stories to tell about inhabitants of old.

This indicates that it is villages with a strong sense of local identity which erect memorials for local events of importance to village life.

Forfatter

Jan Baltzersen, f. 1968, er cand.mag. i historie, britiske studier og forhistorisk arkæologi fra Aarhus Universitet i 2000. Hans speciale omhandlede britiske mindesmærker efter 1. verdenskrig 1914-18. Var forskningsmedarbejder på Dansk Center for Byhistorie 2003-2005 med forsknings- og formidlingsprojektet *Danske købstæders monumenter fra krigen i 1864, 1. verdenskrig 1914-18 og genforeningen 1920*. Han er i dag indehaver af firmaet JB Historie og har skrevet flere artikler om mindesmærker.